

102/3
LUGHA
KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2005
SAA 2 ½

Ushairi

Soma mashairi yafuatayo kisha ujibu maswali.

Shairi A

1. Mpenda cha bure boza, tenaje ni baradhuli
Tamaaye humpumbaza, huzidi kuwajahili,
Vya bure humwongoza, kwa wengine ajidhili,
Bure ina sumu kali, yafaa kujihadhari
2. Bure kweli hulemaza, tena ina sumu kali,
Epuka vinaumiza, sana vyaleta ajali,
Kooni takukwaruza, ijapo vina samli,
Bure ina sumu kali, yafaa kujihadhari.
3. Sikitu cha kwendekeza, falau kuwa asali,
Cha bure kimepooza, ijapo embe kwa wall,
Kiache kina mafunza, hata kitiwe achali,
Bure ina sumu kali, yafaa kujihadhari.
4. Wenye hekima hupuza, huona kitu dhalili,
Na hufanywa kimeoza, kinamfaa tumbili,
Waungwana hukibeza, kwao hakisitahili,
Bure ina sumu kali, yafaa kujihadhari.
5. Cha mahonyo hutatiza, pato hilo siyo mali,
Ndio mlango wa kiza, geuka siukabili,
Utalingia Gereza, jumba lisilo kandili,

SEGERA FESTUS'S SOFT COPY HUB: 0720121995

Bure ina sumu kali, yafaa kujihadhari.

Shairi B

1. Hana wema binadamu, usimuone kucheka
Acheke akusalimu, moyoni hutukutika Japo
maneno matamu, upate kupumbazika, Akheri
sumu ya nyoka, binadamu kazidia.
2. Binadamu madhulumu, usidhanie dhihaka,
Nyoka kweli ana sumu, umwonapo waepuka,
Binadamu ni vigumu, hawezi kuepukika,
Akheri sumu ya nyoka, binadamu kazidia.
3. Binadamu hudhulumu, kumbe huku akicheka,
Moyonimwe ana sumu,, kali kushinda ya
nyoka, Asikione kitamu, mkononi umeshika,
Akheri sumu ya nyoka, binadamu kazidia.
4. Mbele yako tabasamu, wala hutaona shaka,
Kumbe kwako ni hasimu, atamani kukuzika
Akupake marihamu, kilio akianguka, Akheri
sumu ya nyoka, binadamu kazidia.
5. Binadamu madhulumu, na maneno yangu
shika, Utafika kwa Hakimu, ukifikiri dhihaka,
Na mengine mashutumumu, gerezani kutumika,
Akheri sumu ya nyoka, binadamu kazidia

- a) Linganisha dhana ya 'sumu' kama inavyojitokeza katika mashairi haya
mawili (A na B). (alama 4)
- b) Eleza maana ya mishororo ifuatayo kama ilivyotumiwa katika mashairi haya.
 - (i) Kooni takukwaruza, ijapo vina samli. (alama 1)
 - (ii) Cha bure kimepooza, ijapo embe kwa wali, (alama 1)
 - (iii) Acheke akusalimu, moyoni hutukutika. (alama 1)

SEGERA FESTUS'S SOFT COPY HUB: 0720121995

(iv) Kumbe kwako ni hasimu, atamani kukuzika. (alama 1)

c) Fafanua dhana ya 'gereza' katika shairi A na B. (alama 4)

d) Andika ubeti wa 4 katika shairi A kwa lugha nathari (alama 4)

e) Dondoa na uandike maneno mawili kutoka shairi 'A' na mengine mawili kutoka shairi 'B' ambayo yameendelezwa kimaksudi Hi kutosheleza mizani.

(alama 4)

Soma shairi hili kisha ujibu maswali.

1. Moyonifuraha sina, ningaitaka sinayo Si usiku si mtana, ni mamoja kwangu hayo Mateso nnayoona, yaujuwa wangu moyo Si mwako na wayowayo. uliyonifikiliya!

2. Nnajipu lintunza, linipalo tabu mno Tangu liliponianza, kamwe sipati usono Kwamba ni mara ya kwanza, kuuguwa ndwezi hino Latoma kama sindano, utunguwe nakwambiya

3. Sijana wala sijuzi, liliponianza tangu Ni mingi mno miezi, nnadhofu hali yangu Nnakonda kama uzi, kwa kushitadi utungu Kubwa tumaini langu, ni mwishowe nangojeya

4. Hitaka keti siwezi, kwamba li makaliyoni Kutwa huwa yangu kazi, kusimama; ntendeni? Na usiku usingizi, siupati aswilani Kucha nakesha mwendani, kwa utungu kuzidiya.

5. Kill kipele mwilini, ndiyo mwanzo wake kuwa Sikujuwa aswilani, kuwajipu chaja kuwa Ningekijuwa zdmami, ningekitangiya dawa Ni kwamba sikutambuwa, ndipo hakiwatiliya.

6. Silcit ya kuiva kwake, hiyo ndiyo siku kweli Huo ndiwo mwisho wake, na mwisho wa idhilali Idhilali in 'ondoke, mimi nayo tuwe mbali Siku hiyo ni mawili, kuteka au kuliya

7. Taliminya litumbuke, lisinisumbuwe tena Vsaha wote utoke, utoke nikiuona Midamu itiririke, kama ng'ombe alonona Jipu hili mwana lana, Mn'gu mbwalipa hizaya

8. Baada ya yote haya, jahara niliuguze Kwa madawa kulitiya, Hi kwamba yalipoze Irudi yangu afiya, na zaidi niongeze Nirukeruke niteze, kwafuraha kuningiya

- (a) Fafanua mambo yanayomkera msanii wa shairi hili. (alama 4)
- (b) Onyesha matumaini ya msanii katika shairi. (alama 4)
- (c) Andika ubeti wa pili katika lugha ya nathari. (alama 4)
- (d) Dondoa mfano mmoja wa tashbihi na mwingine wa balagha. (alama 2)
- (e) Katika ubeti wa 5 mshairi anajuta. Eleza. (alama 3)
- (f) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika shairi.
- (i) wayowayo
 - (ii) kushitadi
 - (iii) idhilali (alama 3)

102/3

LUGHA

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2006

SAA 2 ½

FASIHI SIMULIZI

- (a) Fasihi Siniulizi nt niuu? (alama 2}
- (b) Eleza tofauti one baina ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi. (alama 12)
- (c) Nini umuhimu wa Fasihi Simulizi? (alama 6)

USHAIRI

jibu swali la 6 au la 7

Soma shairi hili kisha ujibu yanayofuata.

KWELI

1. Neno la fcweli dairoa, Una nguvu za kutosha
Ni silaha ilo nzima, ghahaba kutopotosha
Neno ngome ya hishima, msema kweli hunyosha
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli
2. UMtaka taadhima, na hi&dha ya kutosha
Uishi penye huduma, uwe ndtwe muongosha
Uwe mkweli caima, urongo wako oodosha
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli
3. La kweli lina salama, *ghayati* Imaridhisha
Lakmga mbele na nyuma, na kati lafirahisla
Hata kesini ungama. Mala atasahalisha
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli
4. Ruhusa urongo sema, patatu nakujulisha
Ni kauli ya Heshima, wengi wamesadikisha

Ni hadithi twaisoma, nasi tumejifundisha
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli

5. Kwanza urongo useme, iwapo wapatanisha
Pili ni mke na mume ili ndoa kudumisha
Na vitani usikome, ni haki kuhadaisha
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli

6. Wasalamu kaditama, sitaki ktiyarcfusha
Waja wa leo si wema, si hoja kuwagutusha
Wathamini darahima, hski wtkmziingushji
La urongo lapotosha, dumu katika ukweli

- (a) Taja manulaa ya ukweli kama yalivyoecizwa na mshairi. (alama 4)
- (b) Taja na kutoa mifeno ya tamathali mbili za usemi katika shairi. (alama 4)
- (c) Dondoa na ueleze mifano miwili tofauti ya uhuru wa kishairi katika shairi hili. (alama 4)
- (d) Andika ubeti wa tano katika lugha nathari. (alama 4)
- (e) Eleza maana ya:
- (i) ghayati (alama 1)
 - (ii) hata kesini ungama, mola auisahalisha. (alama 2)
 - (iii) wamesadikisha (alama 1)

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata.

MKULIMA

Mtazameni...,nguzo ya Afhka
mtumwa wa watumwa waloridhiya!
Amekita jembe lake aldlisujudia
kwa *tambo* lilotimbuka na kusclehea
Uso ukifuka ukata ulojifanya tabia n
a machungu ya maonevu alovumitia.

Moyo wake mzito *ulokokomaa* kama kuni
Haujui tena kutarajia wula kutamani
Urnekufa ganzi, kutohis i raha wala huzuni

Basi item fikira mambo mukiyafikiri
Siku hatnaki yoke itapochafitka kama bahar
Siku ukweli wa hali yake utapodhihiri
Uniejiandalia vipi...

huo mkono ulomuunibua na kumkausha
hizo pumzi ziiomzimia taa ya maisha
kumfimga kizuiTi, gizani kumtowesha?

Ni jawabu gani alowekewa na wakati
Kuipoza ghadhabu ya kiu ingawa katiti kuiliwaza
hamaki ya njaa hit ya dhati
Njaa ya maisha itakayo kushibishwa.

- (a) Eleza mambo muhimu yanayojitokeza katika shairi hiE (alama 4)
- (b) Taja na utoe mifeno ya aina zozote mbili za tamathali za usenii zilizotumika katika shairi hili, (alama 4)
- (c) Eleza umbo la shairi hili (alama 3)
- (d) Onyesfa umuhimu wa matumizi ya kihisishi katika shairi. (alama' 2)
- (e) Fafanua maana ya:
- (i) Siku hamaki yake itapochanika kama bahari. (alama 2)
- (ii) kuipoza gbatfiiabu ya kiu ingawa katiti. (alama 2)
- (f) Eleza maana ya msamiati ufiatao kama ulivyotumiwa katika shairi:
- (i) tambo
- (ii) ulokokomaa
- (iii) kumtowesha (alama 3)

102/3
LUGHA
KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2007
SAA 2 ½

(Lazima)

Soma Shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata:

- 1 Tohara, usimwazie, mwanamke,
Tohara, usikarimbie, mwili wake,
Tohara, usiifikie, ngozi yake,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 2 Tohara, hiyo haramu, adha kwake,
Tohara, ni kubwa sumu, si kufu yake, Tohara, ni za
kudumu, dhara zake,
Tohara ya mwanamke, katwaani shtezie!
- 3 Tohara, kile kijembe, usikishike,
Tohara, yule kiumbe, si haki yake,
Tohara, usimtimbe kwayo makeke,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 4 Tohara, ni tamaduni, usiyashike, Tohara, ati uzimani. ajumuike,
Tohara, umaahini. kwa mwanamke,
Tohara ya mwanamke, katwaani siwazie!
- 5 Tohara, akijifungua, ataabike.
Tohara, yaweza ua, hufa wanawake, Tohara, inausumbua,
u hai wake,
Tohara ya mwanamke. katwaani siwazie!
- 6 Tohara, na siku hizi, haya uyashike,
Tohara, gonjwa umaizi, lije iimshike,
Tohara, ageuke uzi, hue mWili wake,
Tohara ya mwanamke. katwaani siwazie!

- 7 Tohara, nasisitiza, rawanamke,
Tohara, inaibeza, hadhi yake,
Tohara, inadumaza, fikira yake,
Tohara ya mwanamke, zamu yake ipitile!
- (a) Eleza dhamira ya msanii katika shairi hili, (alama)
(b) Fafanua madhara manne ya tohara kwa mwanamke. (alama 4)
(c) Taja na ueleze mbinu mbili za kifasihi zilizotumika katika shairi, (alama 4)
(d) Kulingana na mshairi mwanamke hupashwa tohara kwa nini? (alama 2)
(e) Andika ubeti wa sita katika lugha nathari. (alama 4)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika shairi
- (i) adha
(ii) usimdmbe (alama 2)
- (g) Upashaji wa tohara kwa mwanamke ni mojawapo ya maswala ibuka katika jamii yetu.
Taja maswala ibuka mengine mawili yanayohusu mwanamke.(alama 2)

FASIHI SIMULIZI

- (a) Nini maana ya mighani/migani?(alama4)
(b) Fafanua sifa tano za Mighani/migani. (alama 10)
(c) Eleza umuhimu wa mighani/migani: (alama 6)

102/3

LUGHA

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2008

SAA 2 ½

(LAZIMA)

USHAIRI

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata.

WASAKATONGE

1. Wasakatonge na juakali

Wabeba zege ya maroshani,
Ni msukuma mikokoteni,
Pia makuli bandarini,
Ni wachimbaji wa migodini,
Lakini maisha yao chini

2. Juakali na wasakatonge

Wao ni manamba mashambani,
Ni wachapa kazi viwandani,
Mayaya na madobi wa nyumbani,
Ni matopasi wa majaanii,
Lakini bado ni masikini.

3. Wasakatonge na juakali

Wao huweka serikalini,
Wanasiasa madarakani,
Dola ikawa mikononi,
Wachaguliwa na ikuluni,
Lakini wachaguaji duni

4. Juakali na wasakatonge

Wao ni wengi ulimwenguni,
Tabaka lisilo ahueni.
Siku zote wako matesoni,
Ziada ya pato hawaoni,
Lakini watakomboka lini?
(Mohammed Seif Khatib)

- (a) "Shairi hili ni la kukatisha tamaa". Fafanua rai hii kwa kutoa mifano minne. (alama 4)
- (b) Taja tamathali ya usemi iliyotawala katika shairi zima na uonyeshe mifano miwili ya jinsi ilivyotumika. (alama 3)
- (c) Eleza umbo la shairi hili. (alama 5)
- (d) Andika ubeti wa tatu katika lugha ya nathari. (alama 4)
- (e) Onyesha mifano miwili ya maadiii yanayojitokeza katika shairi hili. (alama 2)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi.
- (i) Manamba
- (ii) Tabaka lisilo ahueni

FASIHI SIMULIZI

Fafanua sifa zozote kumi za mtambaji bora wa ngano. (20 alama)

102/2

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2009

SAA 2 ½

USHAIRI

Soma shairi kisha ujibu maswali yanayofuata:

KIBARUWA: Abdilatif Abdalla

Kwenye shamba hilo kubwa asilani hakunyi mvuwa!
Ni kwa mitilizi ya jasho langu ndiyo hunweshwezewa
Kwenye shamba hilo kubwa sasa imeshaiva kahawa
Na bunize ni matone ya damu yangu niliyotowa
Ndipo mte ukatipuza!

Buni hiyo itakaangwa buni hiyo itapondwapondwa
Buni hiyo itasagwa na buni hiyo itafyondwafyondwa
Bali itabaki nyeusi kama ngozi yangu Kibaruwa

Waulize ndege kwa nyimbo nyanana watutumbuizao
Iulize na mito kwa furaha maji itiririkao
Uulize na upepo mkali kwa ghadhabu uvumao-.

Viulize: Ni nani araukaye na mapema kuzitema mbuga na kuzilaza?
Viulize: Ni nani akweaye minazi tangu kuchapo hadi lingiapo giza?
Viulize: Ni nani abebeshwaye mizigo hadi maungo yakageuka shaza?
Halfuye hana faida moja apatay wala malipo yanayotosheleza-
Isipokuwa kusundugwa na kutupiwa matambara na vyakula viliyooza?
Viulize: Ni nani huyo ni nani!

Viulize: Ni nani aliyemaye mashamba na kuyapoliliya?
Na mimea kochokocho ikajaa kwa uzito ikajinamiya?
Hatimaye nani atajirikaye mali yakammiminikiya
Akatoa na kitambi kama mja mzito wa miezi tisiya
Na akaongeza magari na wanawake kutoka na kuingiya?
Viulize: Ni nani huyo nani!

Na hao ndege kwa nyimbo nyanana watutumbuizao
Nayo hiyo mito kwa furaha maji itirikao
Na huo upepo mkali wenye ghadhabu uvumao
Vyote hivyo vitatu vitakujibu kawa umoja wao
“Ni Kibaruwa Manamba ndiye mtendaji hayo!”

- a) Eleza dhamira ya shairi hili. (alama 2)
- b) Kwa kutoa mifano, eleza aina mbili za idhini ya kishairi alizotumia mshairi (alama 4)
- c) kwa kurejelea ubeti wa tatu taja na ueleze tamathali ya usemi na mbinu ya kimuundo mshairi (alama 4)
- d) Huku ukitoa mifano, eleza kwa kifupi mwelekeo wa mshairi kuhusu vibarua. (alama 4)
- e) andika ubeti wa tano katika lugha ya nathari (alama 4)
- f) Onyesha utata wa maana katika matumizi ya Kibaruwa Manamba (alama 2)

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yayofuata:

Kila Mchimba Kisima Musa Mzenga

1. Tenda utendapo tendo, tenda tendo kwa hekima,
Lindamane mwenendo, sawa na yakio kalmia,
Kalmia yenye upendo, kufurahisha mtima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.
2. Utendapo la faraja, tendo ni yako salama,
Ya kukupa kila tija, na ushindi wa daima,
Upate njema daraja, duniani na kiyama,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.
3. Utendapo la miuja, tendo ni yako nakama
Ya kukutia harija, hasara kukuandama,
Usione afuwaja, mwanza ajue heshima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe
4. Nakwambia uelewe, pulika ninayosema,
Si ari ya mwenginewe, kumuonya kwa lazima,
Mtu hufunza mwanawe, Kwanza ajue heshima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

5. Nisipokwambia wewe, kukufunza kila jema,
Kusudi nikuongowe, uepukwe na tujuma,
Matusi ndimi nipawe, ila na kila lawama,
Kila mchimba kisima, bundi hungia mwenyewe

6. Hii si heri ujuwe, matusi kuigandama,
Hadhi usiniuzuwe, hamithilishwa na nyama,
Fikiri moyo utuwe, nikupapo taaluma
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

7. shika tena utambuwe, wasia huu ni mwema
Matendo usipunguwe, mazuri kutenda hima,
Yatende ubarikiwe, upawe na taadhima
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

8. Yakupasa uchunguwe, kila jambo kulipima
Upime ufafanuwe, mambo yote kwa alama
La kuwaka ulijuwe, pia lipi la kuzima,
Kila mchimba kisima hungia mwenyewe.

- a) Eleza maudhui ya shairi hili. (alama 4)
- b) Ujumbe unaowasilishwa katika shairi hili una hadhira lengwa tatu. Zitaje na utoe mifano. (alama 6)
- c) Eleza umuhimu wa kipokeo kinachotumiwa katika shairi hili (alama 4)
- d) Andika ubeti wa tano kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi:
- i) afuwaja
- ii) taaluma (alama 2)

102/3

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2010

SAA 2 ½

SEHEMU A: USHAIRI (alama 20)

(LAZIMA)

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata.

Dhamiri yangu

Dhamiri imenifunga shingoni.

Nami kama mbuzi nimefungwa

Kwenye mti wa utu. Kamba ni fupi

Na nimekwishachora duara.

Majani niwezayo kufikia yote nimekula.

Ninaona majani mengi mbele yangu

Lakini siwezi kuyafikia: kamba, kamba.

Oh! Nimefungwa kama mbwa.

Nami kwa mbaya bahati, katika

Uhuru kupigania, sahani ya mbingu

Nimeipiga teke na niigusapo kwa mdomo

Mbali zaidi inakwenda na siwezi tena

Kuifikia na hapa nilipofungwa

Nimekwishapachafua na kuhama siwezi.

Kamba isiyoonekana haikatiki.

Nami sasa sitaki ikatike, maana,

Mbuzi wa kamba alipofunguliwa, mashamba

Aliharibu na mbwa aliuma watu.

Ninamshukuru aliyenifunga hapa

Lakini lazima nitamke kwa nguvu "Hapa nilipo sina uhuru!"

(E. Kezilahabi)

- (a) Taja mambo manne ambayo mshairi analalamikia. (alama 4)
- (b) Kwa nini mshairi haoni haja ya yeye kuwa huru? (alama 2)
- (c) Eleza maana ya mshororo ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi.
"Kamba isiyoonekana haikatiki." (alama 2)
- (d) Taja na utoe mifano ya aina mbili za tamathali zilizotumika katika shairi hili. (alama 4)

(e) Kwa kutoa mifano miwili, eleza jinsi matumizi ya mishata yanavyojitokeza katikashairi hili. (alama 4)

(f) Andika ubeti wa pili kwa lugha nathari. (alama 4)

FASIHI SIMULIZI

Huku ukitoa mifano mwafaka, **linganisha** na **utofautishe** kipera cha vitendawili na kile Cha methali. (alama 20)

102/2
KISWAHILI
KARATASI 2
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2011
SAA 2 ½

USHAIRI

KUJITEGEMEA

1. Nchi ni ile ambayo, imekita ardhini
Siyo ile iombayo, **ghaibu** na majirani
Taratibu siyo hiyo, wanachi twambizaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
2. Chumo lote na mitaji, leo limo maganjani
Bepari na wanyonyaji, wasalie maguguni
Shime utekelezaji, vingine havifanani
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
3. Twaishije tujihoji, wanachi humunchini
Kila tunachohitaji, kupatakwe ugenini
Hiyo ni tete haviji, tongo tupangusaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
4. Kuomba wataalamu, ni mwendo haulingani
Tupate wa humu humu, wajuzi wakila fani
Mbele washike hatamu, kwa mapimo na makini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
5. Tuufuate wongozi, pamwe na nyingi imani
Tushiriki kila kazi, na mambo yalomkini
Mikopo ina kinyezi, si kitu cha tumaini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
6. Yote hatuyatimizi, alotimiza ni nani
Lakini tuwe maizi, tusizurure mijini
Tukamshabilii kozi, kipanga au kunguni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
7. Shujaa itakiwavyo, aonekane vitani

Na sisi vita tunavyo, roho kwa roho ugani
'Kutegemea' vilivyo, kondo tujiamueni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

Boukhet Amana: Malenga waMrima

Mwinyihatibu Mohammed
Oxford University Press
1977

- (a) Mtunzi wa shairi hili ana dhamira gani? (alama 2)
- (b) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu moja. (alama 2)
- (c) Eleza mambo **matatu** ambayo mshairi anashauri nchi ifanye ili kujitegemea. (alama 3)
- (d) Taja aina moja ya idhini ya kishairi iliyojitokeza kwa wingi zaidi katika shairi na utoe mifano mitano ya matumizi yake. (alama 7)
- (e) Andika ubeti wa pili kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi:
(i) Ghaibu
(ii) Tukamshabihi. (alama 2)

HAKI

1. Haki watutisha, tusikuandame, kwa matendo yetu,
Waturorofisha, tusikuandame, kila penye kitu,
Mbona watugwisha, miba ituchonie, kwenye huu mwitu,
Tutokwe nautu!
2. Hatutakufanya, mwana kwa mvyele, aliyemzaa,
Haki watunyima, machumi ya mbele, na nyingi hadaa,
Tuchumayo nyanya, uchungu umbele, hatuna wasaa,
Haki twashangaa!
3. Na kambi nzima, kunaiyenea, hasa hapa petu,
Tunakutazama, kwa kuulizia, kuweza thubutu,
Na kwenye milima, ilotueka, kupandia watu,
Usifanyekatu!
4. Sio hao mabwana, waloteuliwa, kupata mwangaza,
Haki wakubana, lilotarajiwa, kwenye hichi kiza,
Ndevu kuchomana, wengine kuliwa, tukijiingiza,
Kambi yatuviza!

5. Haki huna njia, kizuizi mali, ndio njia panda,
Tukiifatia, hatufiki mbali, wengi tunaganda,
Sio yetu nia, lakini akili, mali ishapenda,
Haki yatuponza!
6. Wala hutasemwa, sababu ni nyoyo, kwisha haribika,
Ya mali kuchumwa, vyovyote iwavyo, itavyopatika,
Wakati mtumwa, ushatumwa ndivyo, na ushatufika,
Kwetu ni mashaka!
7. Haki hufanyiki, papitapo mambo, na vikubwa visa,
Watu hawataki, kutenda kijambo, tunu yao pesa,
Sisi kwetu dhiki, yatunisha tumbo, wao hata hisa,
Nandio yasasa!
8. Haki husimami, kwa viumbe sisi, tuyojaaliwa,
Na huna ulimi, **kuweza tukisi**, tukageukiwa,
Zama za uchumi, zishashika kasi, nguvu zishapewa,
Haki wauliwa!
9. Iwe hivi haki, hakuna mmoja, akukumbukae,
Hatuna ashiki, kuvuta la haja, haki ituvae,
Mbona hatutaki, twalia na tija, haki iambae,
Hakitamati!

Suleiman A. Ali: *Malenga Wapya*

- (a) Eleza dhamira ya shairi hili. (alama 2)
- (b) Huku ukitoa mfano, eleza aina ya shairi hili. (alama 3)
- (c) Taja na ufafanue tamathali ya usemi inayotawala katika shairi hili. (alama 3)
- (d) Kwa kutoa mfano mmoja mmoja, onyesha aina tatu za idhini ya kishairi
katika shairi hili. (alama 6)
- (e) Andika ubeti wa saba kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Mshairi ana maana gani kwa kusema;
 - (i) Kambi yatuviza
 - (ii) Kuwezatukisi. (alama 2)

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

- (a) Eleza maana ya malumbano ya utani. (alama 2)
- (b) Bainisha sifa **nne** za malumbano ya utani. (alama 8)
- (c) Fafanua majukumu **matano** ya malumbano ya utani katika jamii. (alama 10)

102/3

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2012

SAA 2 ½

SEHEMU D: USHAIRI

1. Soma shairi lijuatalo kisha ujibu maswali.

Said A. Mohamed: *Mbele Ya Safari*

1. Iliipoanza safari, ilianza kwa dhiki
Tulishikana kwa ari, kwenda safari ya haki
Tukawa ni majabari, nyoyo zisitaharuki
Tukajizatiti	5. Msafara ukasita, kwenye mlima wa haki
Kijasho kinatuita, mlima haupandiki
Basi sote 'kajipeta, kukikwea kima hiki
Twataka hazina
2. Njaa ikawa thabiti, na kiu kutamalaki
Nasi tulitia dhati, tusijali kuhiliki
Ingawa mbele mauti, dhila na mingi mikiki
Tulijizatiti	6. Tukiwa migongo wazi, tukainama kwa shaki
Tukawa'chia ukwezi, kialeni wadiriki
Wakapanda bila kazi, kuteremsha miliki
Wakaitapia
3. Huu mwisho wa safari, tukaambiwa ni haki
Shangwe kwetu na fahari, utumwa hatuutaki
Kuwa mbele ya safari, juhudi iliyobaki
Tulijizatiti	7. Wakafikia makazi, ya pumbao na ashiki
Huko wakajibarizi, kwenye raha lakilaki
Wakaisahau ngazi, ya umma ulomiliki
Mbele ya safari
4. He ilikuwa ndoto, mwisho wake mafataki
Nguvu zimechomwa moto, sahala 'mekuwa dhiki
Wagombania kipato, utashi haukatiki
Na kutabakari	8. Na hazina yetu sote, kuishusha hawataki
Wamo wanatema mate, kwa umati halaiki
Imezima nia yote, kiza hakitakasiki
Mbele ya safari

- (a) Eleza safari inayorejelewa katika shairi hili. (alama 2)
- (b) Onyesha kinaya cha safari inayozungumziwa. (alama 6)
- (c) Taja na ueleze bahari **mbili** za shairi hili ukizingatia: (alama 4)
- (i) mizani;
- (ii) vina.

- (d) Andika ubeti wa **saba** kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (e) Eleza umuhimu wa aina **mbili** za uhuru wa kishairi zilizotumiwa katika ubeti wa sita. (alama 4)

2. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

1. Wakati tuny wapo chai hapa upenuni
Na kuwatazama watoto wetu
Wakicheza bembea kwa furaha
Tujue kamba ya bembea yetu imeshalika
Na bado kidogo tutaporomoka
2. Kulikuwa na wakati ulinisukuma juu
Nikaenda zaidi ya nusu duara
Kulikuwa na wakati nilikudaka
Ulipokaribia kuanguka
Na kulikuwa na wakati tulibebana kwa zamu
Mmoja wima akisukuma mwingine amekaa
3. Wakati huo, japo tulipaa mbele na nyuma
Tulicheka kwa matumaini yaliyotiwa chumvi
Na kisha tukaongozana jikoni kupika chajio
Ilikuwa aduhuri yetu
4. Sasa tukisubiri ndoto tusizoweza kuzitekeleza tena
Tumalizie'machicha ya chai yetu ya jioni
Bila ya kutematema na kwa tabasamu
Na baada ya hapo tujilambe utamuutamu.

Uliobakia kwenye midomo yetu

5. Tukikumbuka siku ilee ya kwanza
Tulipokutana jioni chini ya mwembe
Tukitafuta tawi zuri gumu
La kufunga bembea yetu
Naye mbwa Simba akisubiri

6. Lakini kabla hatujaondoka kimyakimya
Kukamilisha nusu duara iliyobaki I
Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi.

(E. Kezilahabi)

- (a) Fafanua maana ya kijuujuu na maana ya kitamathali ya shairi hili. (Alama 6)
- (b) Bainisha matumizi ya vipengele vifuatavyo katika shaki: (alama 6)
- (i) Usimulizi;
- (ii) Usambamba;
- (iii) Taswira.
- (c) Tambulisha mzungumzaji (nafsi-neni) katika shairi hili. (alama 2)
- (d) Fafanua toni ya shairi hili. (alama 4)
- (e) Eleza maana ya mshororo: "Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi." (alama 2)

FASIHI SIMULIZI

- (a) Huku ukitoa mifano, fafanua majukumu **matano** ya nyimbo. (alama 10)
- (b) "Mwimbaji ana nafasi muhimu katika kufanikisha uwasilishaji wa wimbo."
Thibitisha. (alama 10)

102/3
KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2013
SAA 2 ½

SEHEMU A : FASIHI SIMULIZI

- (a) Huku ukitoa mfano, eleza maana ya vitanza ndimi. (alama 2)
(b) Fafanua majukumu **sita** ya vitanza ndimi katika jamii. (alama 6)
(c) Eleza mbinu **sita** unazoweza kutumia katika kukusanya na kuhifadhi habari kuhusu vitanza ndimi. (alama 12)

SEHEMU C: TAMTHILIA

T. Arege: *Mstahiki Meya*
Jibu swali la 4 au la 5.

- 4** Jadili mchango wa Wanacheneo katika kuivunja jamii yao. (alama 20)
- 5** “Ndiyo hivyo bwana. Elimu yetu hapa ni ya kawaida mno. Haina kubwa la kumfaa mtoto mzazi anayeona mbali.”
- (a) Eleza muktadha wa maneno haya. (alama 4)
(b) Bainisha tamathali ya usemi inayojitokeza katika dondoo hili ukirejelea msemaji wa kauli hii. (alama 2)
(c) Kwa kurejelea tamthilia, fafanua mifano mingine **saba** ya matumizi ya tamathali uliyotaja katika (b) hapo juu. (alama 14)

SEHEMU D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au la 7.

- 6** *Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.*

Sinongi aushi yangu, hii leo, kwa ukungu wa ujana,
Nikaiga rika langu, kwa vileo na mbio za wasichana,
Kiwa ni riziki yangu, mapokeo, kuo na kuona,
Ni wakati utanena.

Nashukuru kwa ugumba, wenye ndimi, wanipagazao nao,
Wapitao wakiimba, eti mimi, ningapenda hali zao,
Haupandiki mgomba, wana nyemi, fisadi wa hadhi zao,
Eti ni kwa raha zao.

Ni lipi lenye kukera, kwa Muumbi, marufuku kwenye misa,
Ni mtu kuwa hawara, wa vitimbi, ama alozawa tasa?
Ugumba na ukapera, sio dhambi, wala haujawa kosa,
Waama sina makosa.

Bora tungeni vitabu, magazeti, mutangaze kwa rediyo,
Muwaite watribu, kina Siti, watuzwa ilimu hiyo,
Na zaidi muhutubu, kwa umati, muwambe ambayo siyo,
Kwalo sichafuki moyo.

Hidhuru yote ni bure, sio kitu, kudhiki asodhikika,
Siwi nikaona ghere, lailatu, nyota njema itafika,
Kwa shangwe na njerejere kila mtu, mdomo utafumuka,
Akiri amejibika.

(Mwalaa M. Nyanje)

- (a) Eleza jambo ambalo mzungumzaji (nafsineni) katika shairi hili anasingiziwa. (alama 2)
- (b) Fafanua mambo **matano** ambayo mzungumzaji (nafsineni) anapinga katika shairi hili. (alama 5)
- (c) Eleza umuhimu wa viishio vya beti za shairi hili. (alama 2)
- (d) Andika ubeti wa **tatu** kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (e) Eleza muundo wa shairi hili. (alama 5)
- (f) Bainisha matumizi **mawili** ya tasfida katika shairi hili. (alama 2)

7 *Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.*

1 Huno wakati mufti, vijana nawausia,
Msije juta laiti, mkamba sikuwambia,
Si hayati si mamati, vijana hino dunia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

2 Japo aula kushufu, na machoni vyavutia,
Dunia wana dhai fu, yaugua nisikia,
Vijana nawasarifu, falau mkisikia,
Ukiona vyang'aria, tahadhari vitakula.

3 Jepusheni na zinaa, mlale penye sheria,
Msije andama baa, makaa kujipalia,
Jepusheni na zinaa, madhara kukadiria,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

4 Ngawa waone wazuri, nadhifu kukuvalia,
Wajimwaie uturi, na mapoda kumichia,
Si mlango nyumba nzuri, ngia ndani shuhudia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula

5 Wawapi leo madume, anasa walopapia?
Wamepita ja umeme, leo yao sitoria,
Shime enyi wana shime, bora kumcha Jalia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

6 Nambie faida gani, nambie ipi fidia?
Upatayo hatimani, waja wakikufukia,
Ila kufa kama nyani, kasoro yako mkia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

7 Kikiki ikaze kamba, u kijana vumilia,
Ujifanye kama kwamba, u jiwe huna hisia,
Wakwambe watalokwamba, kwa lolote vumilia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

8 Vyatiririka tiriri, vina vyanikubalia,
Alo bora mshairi, pa tamu humalizia,
Nahitimisha shairi, dua ninawapigia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

9. Ewe Mola mtukuka, si shaka wanisikia,
Wakingie wanarika, na anasa za dunia,
Amina wangu Rabuka, dua yangu naishia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

(Mwalaa M. Nyanje)

- (a) Eleza ujumbe wa shairi hili. (alama 4)
- (b) Fafanua kwa kutoa mifano, mbinu **nne** alizotumia mshairi kutosheleza mahitaji ya kiarudhi katika shairi hili. (alama 8)
- (c) Nafsineni (mzungumzaji) katika shairi hili inasema na pande mbili. Zieleze pande hizo. (alama 2)
- (d) Eleza umuhimu wa maswali ya balagha katika shairi hili. (alama 3)
- (e) Bainisha toni ya shairi hili. (alama 3)

SEHEMU E: HADITHI FUPI

K Walibora na S. A. Mohamed: *Damu Nyeusi na Hadithi Nyingine*

“Kikaza” (robert Oduori)

8 ‘Wakaacha chungu kinatokota - bila kuivisha chakula’. Kwa hakika walijibu,
“Ndio mtindo, na sisi tulifuata mitindo.”

(a) Fafanua muktadha wa dondoo hili.

(alama 4)

(b) Onyesha jinsi Wanatekede wanavyofuata mitindo na kuacha chungu
kinatokota bila kuivisha chakula.

(alama 16)

102/3
KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2014
SAA 2 ½

SEHEMUA: RIWAYA

1 Lazima

K. Walibora: *KidagaaKimemwozea*

“Labdanisuala la mzigowamwenziokanda la usufi.”

“...Sijui ‘mwenyewe’ aliyetajwa ... ninani. Lakinisharti awe mtuambayekwakemsibakwawenginekwakearusi.”

- a) Fafanuamuktadhawadondoohili. (alama 4)
- b) Bainishatamathalimbilizausemizinazojitokezakatikadondoohili. (alama 2)
- c) Jadilijinsiambavyonaliya, ‘msibakwawenginekwakearusi’, inavyojitokezakatika *KidagaaKimemwozea*. (alama 14)

SEHEMUB: TAMTHILIA

T.Arege: *MstahikiMeya*

Jibuswali la 2 au la 3.

2. “Waachewagome, watajiponzawenyewe.”

- a) Elezamuktadhawadondoohili. (alama 4)
- b) Dondoohililinadokezamojawapoyambinuhasisautawala. Iandike.(alama 2)
- c) Fafanuambinunyinginesabahasizautawalazilizotumiwakatikatamthilia hii. (alama 14)

3. “Ngojangojahuumizamatumbo.”Thibitishakaulihiikwakurejeleatamthiliaya

MstahikiMeya. (alama 20)

SEHEMUC: HADITHI FUPI

K. Waliborana S. A. Mohamed: Damu Nyeusina Hadithi Nyingine

Jibuswali la 4 au la 5.

“Maskini, Babu Yangu!” (K. Walibora)

4. a) “Salalaa! Mbonawasirudikwaowaishimaishayamaanakidogo.”
- (i) Elezamuktadhawadondoohili. (alama 4)
 - (ii) Fafanua umuhimu wamzungumzajikatika hadithi hii. (alama 8)
- b) “Shangazi wakumbukawatoto. Waone huruma!”
- i. Andika mathaliya usemi inayojitokeza katika kauli hiikwa kurejelea hadithi:
“Samakiwa Nchiza Joto”. (alama 2)
 - ii. Bainisha matumizi mengine **matatu** yatamathalihi usemi katika
Hadithi hii. (alama 6)
“Maeko” (Mohamed Khelef Ghassany)
5. “Hutakuwa eleza, kuwa meridhika, oo ‘ridhika’”
- Eleza kinyume kinachojitokeza katika maneno yaliyopigiwa mstari kwa
kurejelea hadithi hii.
(alama 20)

SEHEMU D: USHAIRI

Jibuswali la 6 au la 7.

6. Soma shairilifuatalokishaujibumaswali.

Amiri A.S. Andanenga: SautiyaKiza

1. Ngakuanamato, yakuonea
Ngalisanakito, cha kuchezea
Kilichokizito, cha kuelea
Kikamuenea, akivae.
2. Makusudiyangu, ngaliandaa
Ngafinyangachungu, cha mduwaa
Ngatiavitangu, vinavong'aa
Iliziwetaa, kwaapikae.
3. Mkunguwatano, wamduwara
Ulo bora mno, kishaimara
Ulonamaono, kuwanidira
Kwenyebabarara, itindiae.
4. Ngaombabaraka, kwakeRabana
Punjezanafaka, kilaaina
Chungunikuweka, kwakulingana
Hajaangusuna, yule alae.
5. Ngafanyabidii, kwendamwituni
Siokutaliikukatakuni
Yamitimitii, hukojikoni
Isionakani, niwaka.
6. Kwa yangumabega, nikathubutu
Ngabeba manga, yalomatatu
Bilahatawoga, kwenyemisitu
Simba tembochatu, sinitishie.
7. Mitiyenepindi, najema umbo
Ngajengaulindi, mwemawimbombo
Fundi aso fundi, penyekiwambo
Moyowenyetambo, apekechae.
8. Singaajiri, ngachimbamimi
Kisimakizuri, cha chemchemi
Majiyafahari, yauzizimi
Jua la ukami, siyaishae.
9. Tamatinafunga, kwakuishia
Matondomalenga, kanikimbia
Nahofukutunga, mabetimia
Asijechukia, ayasomae.

- (a) Elezaujumbewashairihili. (alama 2)
- (b) Kwa kurejeleaubetiwapili, elezaumuhimuwaainambilizauhuruwa
kishairi alioutumiamshairi. (alama 4)
- (c) Andikaubetiwasabakwalughayanathari. (alama 4)

- (d) Elezatoniyashairihili. (alama 2)
- (e) Fafanuaainatatuzaurudiajizilizotumiwaticashairihili. (alama 6)
- (f) Bainishanafsinenikaticashairihili. (alama 2)

Somashairilifuatalokishaujubumaswali.

T.Arege: WatafutaRiziki

1. Watafutariziki, watokwajashovijijini
Wakulimashakiki, wakuza chai namibuni
Vyakulawahakiki, visipunguevinyuani.
 2. Watafutariziki, wahangaikaomijini
Kutwakilenahiki, kamawatanganamipini
Japohawasikiki, hawakosikujiamini.
 3. Watafutariziki, wazalendowanchihii
Kamwehawajidhiki, tamaazamoyokutii
Bali huafiki, kupingananaulaghai.
 4. Watafutariziki, patoambalo la halali
Ndotohaizimiki, yakeshokuwanjemahali
Wiki baada wiki, la haramujashohawali.
- (a) Fafanuasifatanozawatuwanaozungumziwaticashairihili. (alama 5)
- (b) Bainishaumuhimuwatamathalitauausemizilizotumiwaticashairihili. (alama 6)
- (c) Elezakwakutoamifano, mbinutatuambazomshairiametumiakutosheleza
mahitajiyakiarudhi. (alama 6)
- (d) Ainishashairihilikwakuzingatiavigezovifuatavyo: (alama 3)
- (i) idadiyamishororokatikabeti
 - (ii) mpangiliowavina
 - (iii) mpangiliowamaneno

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

8. (a) Soma hadithii fuata yokisha ujibumawali.

Basi Mulungu akamtumakinyonga duniani kumpashabina damu ujumbe fuatao:
“Maishayako hayatakuwanamwisho, hatauki fauta fuka”

Kinyonga akaondoka kamamshenga apeleka yeposa. Akatamba polepole,
moyoni ame jwanahofuyaku haribu ardhi yawenyewe.

Hata alipowafiki abina damu machweoya sikuyasababa adaya kupashwau jumbe,
alimpatanakesha ubatili shau jumbe huo;
ameishaku wambi abina damu waki faata tokome akamamizizi yamsubili.
Huouka wandi omwanzowamauti.

- (i) Andika aina ya hadithi hii. (alama 2)
- (ii) Fafanua umuhimu wa aina hii ya hadithi katika jamii. (alama 10)
- (b) Eleza majukumu manneya fomyulaya kumalizi katika ngano. (alama 8)

102/3

KISWAHILI

KARATASI 3

FASIHI YA KISWAHILI

OKT/NOV 2015

SAA 2 ½

SEHEMU A : FASIHI SIMULIZI

1. Lazima

(a) Soma utungo ufuatao kisha ujibu maswali.

Hadithi ya Jabari inasimuliwa na jamii nyingi. Jabari alizaliwa kashika mkuki mkononi. Mawio ambayo kilio chake, ambacho kwa kweli kilikuwa mngurumo, kilipopasua anga, nyota kubwa ilianguka kutoka mbinguni. Ulimwengu mzima ulitetemeka na kutwaa giza.

Hata kabla mama mtu hajampa ziwa, Jabari alikuwa amevuvumuka na kuwa ghulamu wa miraba minne. Haikuchukua muda, hata vita kati ya jamii ya Sule na Suna vikaanza; kikosi cha Sule cha wapiganaji mia moja kikawajia vijana wa Suna kwa sime na nyuta. Jabari aliwakabili kwa konde moja pekee, akakirambisha dongo kita kizima.

- (i) Bainisha kipera cha utungo huu. (alama 1)
- (ii) Toa sababu mbili kuthibitisha jibu lako la (i) hapa juu. (alama 1)
- (iii) Eleza manufaa sita ambayo jamii itapata kwa kukirithisha kipera hiki kwa vizazi vijavyo. (alama 6)

(b) Soma utungo ufuatao kisha ujibu maswali.

Ndimi Mwimo mdumishaji ukoo
Ndimi ndovu mtetemeshi ardhi
Aliyepigana vita, ukoo kuauni
Ziliporindima zangu nyayo
adui alinywea, mafahali na mitamba akatukabidhi
Kwenye misitu sikuwa na kifani
Paa na hata visungura
vilijikabidhi kwangu
kwa kuinusa tu mata
Nani aliyewahi
ngomani kunipiku?

Makoo hawakunisifii, wakarilia nikaha? Kwenye nyanja za michuano nani angethubutu, ndaro kunipigia?

- Sikuwabwaga chini, kwa yangu maozi, hata kabla hatujavaana?
- (i) Andika aina ya sifo hii. (alama 1)
- (ii) Bainisha shughuli mbili za kiuchumi na mbili za kijamii zinazoendelezwa na jamii inayosawiriwa na utungo huu. (alama 2)
- (iii) Eleza mambo matano ambayo yanaweza kuzingatiwa ili kufanikisha uwasilishaji wa utungo huu. (alama 5)
- (c) Eleza faida nne za matumizi ya nyimbo katika uwasilishaji wa ngano. (alama 4)

SEHEMU B: RIWAYA

K. Walibora: Kidagaa Kimemwozea

Jibu swali la 2 au la 3.

- 2 “Moyo ulimpapa na kijasho chembamba kumtekenya juu ya mwanzi wa pua. Akahisi uchungu wa mwiba wa kujidunga.”
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Huku ukirejelea riwaya hii, fafania kwa kutoa hoja nane, namna anayelengwa na kauli hii alivyojidunga miiba. (alama 16)
- 3 (a) “Imani ni kielelezo cha vijana waliowajibika.” Thibitisha kauli hii kwa kurejelea mifano kumi kutoka Kidagaa Kimemwozea, (alama 10)
- (b) “Nadhani Mzungu pale alipo hana budi kutambua ukomavu wa Mwafrika katika kila sekta va maisha.”
Onyesha kinyume katika kauli iliyopigiwa mstari kwa kurejelea uongozi wa Tomoko. (alama 10)

SEHEMUC: TAMTHILIA
T. Arege: Mstahiki Meya
Jibu swali la 4 au la 5.

4. “Kushindana naye ni kama kushindana na ndovu. Utapasuka.”
- (a) (i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (ii) Bainisha tamathali **moja** ya usemi inayojitokeza katika dondoo hili. (alama 2)
- (b) Kwa kurejelea hoja **saba**, thibitisha kwamba kushindana na anayerejelewa na kauli hii ni sawa na kushindana na ndovu. (alama 14)
5. “Wahenga wanasema dawa ya adui ni kummegea unachokula.”
- (a) (i) Andika suala linalodokezwa na kauli iliyopigiwa mstari. (alama 2)
- (b) (ii) Jadili hoja **nane** zinazoonyesha namna suala hili linavyozorotesha hali ya maisha Cheneo. (alama 8)
- (c) Jadili jinsi vyombo vya usalama vilivyotumiwa kuuendeleza uongozi wa Cheneo. (alama 10)

SEHEMU D: USHAIRI

Jibu swali la 6 au la 7.

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali
Daima alfajiri na mapema
Hunipitia na jembe na kotama
Katika njia iendayo kondeni
Kama walivyofanya babuze zamani;
Nimuonapo huwa anatabasamu
Kama mtu aliye na kubwa hamu
Kushika mpini na kutokwa jasho
Ili kujikimu kupata malisho.

Anapotembea anasikiliza
Videge vya anga vinavyotumbuiza
Utadhani huwa vimemngojea
Kwa usiku kucha kuja kumwimbia;
Pia pepo baridi kumpepea

Rihi ya maua zikimletea
Nao umande kumbusu miguu;
Na miti yote hujipinda migongo
Kumpapasa, kumtoa matongo;
Na yeye kuendelea kwa furaha
Kuliko yeyote ninayemjua
Akichekelea ha ha ha ha ha ha ...
Na mimi kubaki kujiuliza
Kuna siri gani inayomliwaza?
Au ni kujua au kutojua?
Furaha ya mtu ni furaha gani
Katika dunia inayomhini?
Ukali wa jua wamnyima zao
Soko la dunia lamkaba koo;
Dini za kudhani zamsonga roho
Ayalimia matumbo ya waroho;
Kuna jambo gani linamridhisha?
Kama si kujua ni kutokujua
Laiti angalijua, laiti angalijua!

(T. Arege)

- a) Eleza hali ya mzungumziwa katika shairi hili.
- b) Huku ukitoa mifano, onyesha aina mbili za uhuru wa kishairi uliotumiwa katika shairi hili. (alama 2)
- c) Fafanua aina tatu za taswira ukirejelea ubeti wa pili. (alama 3)
- d) Eleza umuhimu wa maswali ya balagha katika shairi hili. (alama 2)
- e) Bainisha vipengele vifiiatavyo vya kimtindo katika shairi hili: (alama 3)
- (i) tashhisi
- (ii) kinaya
- (iii) tashbihi
- f) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
- g) Bainisha nafsineni katika shairi hili. (alama 1)
- h) Changanua muundo wa shairi hili. (alama 3)

7. Soma Shairi lifuatalo kisha ujibu maswali. T. Arege: Mwili
Leo kitaka nifike, natamani, ila wauma mwili
Kwa kazi nihusike, samahani, unahiliki mwili
Napenda nihesabike, makundini, ila huwezi mwili.

Vitisho pamwe kelele, ninavicha, kwa nafsi na mwili
Ila ugonjwa utimile, umechacha, na kuudhili mwili
Msikose simile, magalacha, si gurudumu mwili.

Vingekuwepo viraka, kuutia, ngeushuruti mwili
Kifundi kivipachika, kuingia, hata kuridhi mwili
Upya ukaungilika, kuvutia, roho na wake mwili.

Lakini kamwe haiwi, kuvipata, vipande vyake mwili
Sihofu kupata mawi, sitajuta, kupigania mwili
Hata kufutwa sikawi, nitakita, kidete nao mwili.

Kazi ninaithamini, ni hakika, akilini na mwili
Ila kamwe siamini, kusagika, damu, jasho na mwili
Uwele hususani, kioneka, nguvu hitishi mwili.

- (a) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili. (alama 4)
(b) Fafanua mbinu **nne** za lugha zilizotumiwa katika shairi hili, (alama 8)
(c) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
(d) Ni nani anayezungumziwa na nafsineni katika shairi hili? (alama 1)
(e) Eleza bahari ya shairi hili kwa kurejelea vipande. (alama 2)
(f) Andika ubeti wa mwisho kwa lugha ya nathari. (alama 3)

SEHEMU E: HADITHI FUPI

K. Walibora na S. A. Mohamed (Wah) : Damu Nyeusi na Hadithi Nyingine

“Mizizi na Matawi” (A. Abdulla Ali)

8. (a) “Mwisho, naomba sote tusameheane kwa dhati.”
- i) Fafanua muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
ii) Jadili umuhimu wa hotuba ya mzungumzaji katika hadithi hii. (alama 8)
- (b) Onyesha jinsi hadithi, "Mke wangu" ilivyotumia kinaya kufanikisha ujumbe wake. (alama 8)

102/3
KISWAHILI
KARATASI 3
FASIHI YA KISWAHILI
OKT/NOV 2016
SAA 2 ½

SEHEMU A: HADITHI FUPI

K. Walibora na S. A. Mohamed: *Damn Nyeusi'na Hadithi Nyingine*

1. Lazima

Jadili maudhui ya elimu kwa mujibu wa "Kanda la Usufi", "Shaka ya Mambo" na "Tazama na Mauti". (Alama 20)

SEHEMU B: RIWAYA

K. Walibora: *Kidagaa Kimemwozea*

Jibu swali la 2 au la 3

2. Fafanua mjukumu ya elimu na dini katika jamii kwa mujibu wa riwaya: Kidagaa Kimemwozea. (Alama 20)
3. "Wasemao husema, atafutaye hachoki."
(a) Fafanua muktadha wa dondoo hili. (Alama 4)
(b) Kauli hii ina maana gani kwa mujibu wa muktadha huu. (Alama 2)
(a) Jadili umuhimu wa kinachotamtwa katika riwaya ya Kidagaa Kimemwozea. (Alama 14)

SEHEMU C: TAMTHILIA

T. Arege: *Mstahiki Meya*

Jibu swali la 4 au la 5

4. "Anwani Mstahiki Meya ni kinaya." Jadili ukweli wa kauli hii kwa kurejelea tamthilia. (Alama 20)
5. "...dawa ya adui ni kummegea unachokula."
(a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (Alama 4)
(b) Jadili jinsi dawa inayorejelewa inavyozorotesha hali katika mji wa Cheneo. (Alama 16)

SEHEMU D:USHAIRI

Jibu swali la 6 au la 7
Soma shairi lifuatalo kishaujibumaswali.

Kilio cha JLugha
Ni wiraho najiambia, nijiliwaze
Sina wa kusaidia, nasongwa sina nafasi
Kiwa kwetu naumia, kwengine si raahususi
lugha ya mtu mweusi, Kiswahili chalilia.

Walaalamu ni nani, mulipo mwaninyanyasa
Hamna naini imani, wala kupanga siasa,
Mwasema sayansini, siku ningalitosa,
Mwanambia nikotosa, kuiva sijafika.

El a muelewe sana, Maamuma na Imamu,
Mulipokuwa vijana, kwenu nilikuwa timamu,
Sasa mumesoma sana, mwaniona ni haramu,
Mujue kuwa dawarau, utumwa mwauidhia.

Mzaliwapo mwalia, *maa', maneno ya kwanza,
Lugha munayokulla, ya mama zetu ya kwanza,
Wa lugha muwedoria, muweze nakuikuza,
Sio kujipendkeza, uzimgu kuigiza,

Majira ya ukoloni, ukombozi kusambaza,
Lugha mulithamini, Kiswahili kufukiza,
Hata kule risavuni, kizungu hanikuwaza,
Sasa mbona twanibeza, mbali mwanitupilia?
Sayansi sio asili, msamiatiwe sinao,

Sayansi yataka mbali, msamiati ni wa hao
Nitakuwa Kiswahili, kiomba majina yao
Lugha kujikuza kwao, huomba linalofaa.

Enyi viongozi wetu ipangeni nadharia,
Kujenga siasa yetu, tuzidi kuwa huria
Lugha hala 'mbusha watu, tuche kuriaria,
Si fa ni kwa chake mtu, cha mwenzi hutoringia.

Ulajiri wangvi hasa, nikiwatajia wote,
Msamiati luuva, ni wa Afrika yote,
Na methali za kuasa, nahau na ngeh zote,
Na niscmwapo popote, ujunibe hukamilika.

Afrika ndipo petu, pa wabantu halisi, Baba
na mama ni Bantu, shina la wangu ukwasi,
Warabu na wengi wetu, sio wangu Adinasi
Kwao 'meomba kiasi, ili kujizidisha.

Mfumo mpya hongera, wa elimu humu
Kenya, Lugha takuwa imara, ukabila
tutafmya, Kiswahili ni ibara, kila mtu
kiimanya, Methali imetuonya, mtumwa si
mwasilia.

Tamati lugha yalia, yabaguliwa bayana, Kukua
imeridhia, msamiati kufana. AVengine wataijulia,
kwa marefu na mapana, Lugha yenu ya maana,
mwaipuuza yalia.

- (a) Shairi hili ni la aina gam? Toa sababu.(Alama 2)
- (b) Kwa kutoa hoja nne, eleza kwa nini shairi hili likaitwa kilio cha lugha.(Alama 4)
- (c) Andika ubeti wa tatu kwa lugha ya nathari.(Alama 4)
- (d) Eleza toni ya shairi hili. (Alama 2}
- (e) Tambua uhuru wa kishairi uliolumiwa kwa kurejelea mifano mitatu.(Alama ^)
- (f) Bainisha nafsineni katika shairi.(Al.mna 2)
- (g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kwa mujibu wa shairi.(Alama. .i j
 - (i) nasongwa
 - (ii) kuriaria
 - (iii) adinasi

7. Sorna shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

T. Arege: Barabara

Barabara bado ni ndefu

Kami tayari nimechoka tiki

Natainani kuketi

Ninyooshe mjsuli

Niluiiza akili.

Lakini

Azma yanisukuma

Mbele ikinihimiza kuendelea

Baada ya miinuko na kuruba

Sasa naona unyoofu wake

Unyoofu ambao unatisha zaidi..

Punde natumbukia katika shimo
Nahitaji siha zaidi ili kupandatena
Ghafla nakumbuka ilivyosema lie sauti zamani kidogo
"Kuwa tayari kupanda na kushuka."

Ingawa nimechoka Jambo moja li dhahiri
Lazima nifuate barabara Ingawa machweo yaingia
Nizame na kuibuka
Nipande na kushuka.

Jambo moja nakukumbukia: Mungu
Je, nimwombe tena? Hadi Hni?
Labda amechoshwa na ombaomba zangu
Nash angaa tena!

Kitu kimoja nakiamini
Lazima niendeleo kijitabidi kwa kila hatua mpya
Nijikokote kuiandama hii barabara yenye ukungu
Nikinaswa na kujinasua
Yumkini nitafika mwisho wake
Tngawa wangu mwisho haitauwahi kabla.

- (a) Iileza toni ya shairi hili. (Alama2)
- (b) Tambua nafsini katika shairi hili. (Alama 2)
- (c) Mshairi ana maana gani anaposema "Kuwa tayari kupanda na kushuka"
katika ubeti wa tatu? (Alama 2)
- (d) Fafanua tamathali tano za usemi zilizotumiwa katika shairi hili ukizitolea
mifanmwafaka. (Alama 10)
- (e) Lileza ujumbe unaojitokeza katika ubeti wa tano wa shairi hili. (Alama 2)
- (f) Eleza maana ya; (Alama 2)

- (i) kuruba
- (ii) barabara yenye ukungu

SEHEMU E; FASIHI SIMULIZI

- 8** a) Kwa kuliimia mifano mwafaka eleza majukumu matano ya nyirabo katikajamii. (Alama 10)
- b) Hi kuweza kufanikisba uwasilishaji wa utanzu wa nyimbo kwa hadhira eleza mambo anayohitaji mwimbaji. (Alama 10)